

A kultúra megkülönböztet és összeköt

Az Európai Utas interjúja dr. Rudolf Chmel irodalomtörténésszel, hungarológussal, a Szlovák Köztársaság kulturális miniszterével

– *Miniszter úr, mely területeken s mi módon tudja segíteni a szlovák-magyar kapcsolatokat, s mindenekelőtt a kulturális együttműködés további fejlődését? Milyen gyakorlati lépések megtételére lát lehetőséget?*

– A kérdés kapcsán mindenekelőtt egy figyelemre méltó tapasztalatot szeretnék megosztani önökkel. Nemrég részt vettem az Európa Tanács kulturális minisztereinek strasbourgi találkozásán, amelyen alkalmam nyílt a szlovák kultúrpolitika célkitűzé-

seinek és eredményeinek az ismertetésére, s utána érdekes jelenséggel szembesültem: kollégáimat és a szakértőket rendkívül meglepte, hogy tíz évvel Csehszlovákia szétválása után a csehek és a szlovákok közötti kapcsolatok lényegesen jobbak, mint voltak azokban az időkben, amikor közös államban éltünk. Ezek a kapcsolatok ma messze meghaladják a szokványosnak nevezhető szintet. Több kollégám is élénken érdeklődött a kedvező helyzet kialakulásának a körülményei és okai iránt, én pedig azt válaszoltam, hogy kapcsolataink látványos javulásában mindenekelőtt a kultúra játszotta a meghatározó szerepet. E tapasztalat birtokában a magyar–szlovák kapcsolatokról is elmondható, hogy a fejlődésüket meghatározó tényezők sorában a kultúra alapvető és nélkülözhetetlen elemet képvisel. Lehet, hogy ezt a köznapi élet szintjén nem mindig tudatosítjuk, de a csehek és a szlovákok közötti viszony alakulása is arról győzött meg, hogy épp a kultúrának köszönhetően nyílnak meg az ajtók, s általa alakulnak ki azok a feltételek, amelyek révén a kapcsolatok a nyíltság, az őszinteség, a jószándékú együttműködés és a barátság jegyében fejlődnek tovább. Megjegyzem, ez éppúgy érvényes az egyének, mint az országok és a nemzetek viszonylatában. Hogyha jelenlegi munkaköröm tekintetében valamiféle hitvallást vagy egy meghatározó célkitűzést kellene megfogalmaznom, a következőket mondanám: szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy a kultúra közvetítő szerepének kihasználásával jobb, kiterjedtebb

kapcsolatok alakuljanak ki az egyes országok és népek között. A kultúrának sajátos küldetése van: arra készíti az embereket és a különböző közösségeket is, hogy jobban megismerjék egymást, és nagyobb empátiával kapcsolódjanak be olyan folyamatokba is, amelyek a politikát és a társadalmi valóság más vetületeit érintik. Úgy vélem, a kapcsolatépítés fentebb említett cseh–szlovák modellje a magyar–szlovák viszonyban is alkalmazható, sőt kívánatos lenne. A helyzetet esetleg nem ismerő olvasónak egy konkrét példával is jellemezném e mo-

dell mibenlétét: megszerveztük a cseh–szlovák, avagy szlovák–cseh kölcsönösség hónapját, melynek során az elmúlt évben mintegy hatszáz, a cseh és a szlovák kultúra értékeit, újdonságait bemutató rendezvény zajlott le a két országban, s korántsem csak a fővárosokban: az eseménysorozatból a vidéki városok és a kisebb-nagyobb községek is kivették a részüket. Nos, bátorkodom javasolni a kölcsönös bemutatkozás ugyanilyen módját a magyarok és a szlovákok között is, s rögtön hozzáteszem, hogy e tekintetben már tettünk is bizonyos lépéseket, mégpedig a visegrádi országok kulturális minisztereinek februárban lezajlott lőcsei találkozásánál, ahol az értékcsere elősegítő többoldalú tervezetekre helyeztük a hangsúlyt. Ez konkrétan annyit jelent, hogy a jövőben a visegrádi csoport országain belül gyakrabban szeretnénk kölcsönösen bemutatni a térség színpadi szerzőinek a darabjait; el akarjuk mélyíteni az együttműködést a filmművészet terén, mindenképp a koprodukcióban készülő művek támogatásával; kiállításokat akarunk szervezni, amelyek létrejöttében legalább két, de adott esetben három vagy négy ország is érdekelt volna. Tíz-tizenkét, esetleg tizenöt kötetből álló könyvsorozat kiadását is tervbe vettük, amelyek a cseh, a szlovák, a magyar és a lengyel irodalom reprezentatív alkotásait mutatnák be mind a négy „visegrádi” országban. Kétség sem fér hozzá, hogy országainknak messzemenően ki kell használniuk a közép-európaiságuknak köszönhető szerencsés helyzetet, tudniillik azt, hogy közös múltjuk és tradícióik révén politikai, gazdasági és kulturális szempontból is természetes közösséget alkotnak. S ha szabad egy lépéssel tovább mennem: terveink között az is szerepel, hogy a nemzetközi kulturális élet egy-egy rendezvényén, például valamelyik filmfesztiválon is közösen lépnénk fel, határozott szándékunk ugyanis, hogy az eddigieknél hatékonyabb módon tárjuk a világ elé ennek a közép-európai térségnek a szellemi kincseit. Nos, a fentiek értelmében neveztem a kultúrát a magyar–szlovák kapcsolatok nélkülözhetetlen, a közeledés alapját jelentő elemének.

– *Milyennek látja a közép-európai kulturális együttműködés esélyeit? Lehetséges-e, hogy az uniós csatlakozás idejére létrehozunk egy új európai régiót, Közép-Európát, melynek a léte uniós partnereink számára is nyilvánvaló és elfogadható lesz? A térség országainak jutó anyagi támogatás segíti-e majd nemzeti kultúránk, közép-európai identitásunk megőrzését és gazdagítását?*

– Ez egy olyan problémakör, amelynek az elmúlt hónapokban fokozódó figyelmet szenteltünk, s a visegrádi csoport kulturális minisztereinek legutóbbi tanácskozásán jómagam is kísérletet tettem annak felvázolására, hogy országaink miképp folytathatják a szorosabb együttműködést az uniós csatlakozás után. Határozott elképzeléseket kell kialakítanunk, mert, mint ismeretes, Szlovákiában és a többi országban is sokan aggódnak amiatt, hogy a csatlakozás után rövid idő alatt sor kerül a kultúra korántsem önkéntes egységesítésére, „gleichschaltolására”, s a szellemi élet végül nem lesz más, mint egy centralizált, a bürokrácia által uralt szuperállam életének másodrangú tartozéka. Aggodalmat kelt az is, hogy az egész világot magával sodró globalizáció és a belőle fakadó uniformizálás az unióban majd hatványozottan érezteti hatását, s erre reagálnunk kellett. Mi alapvető hangsúlyt helyeztünk arra, hogy nemzeti kultúránk nagyfokú autonómiával bírnak, mindegyikük sajátos és pótolhatatlan szellemi értékeket képvisel, s épp a kultúra az, amely megkülönböztet bennünket egymástól, eredetivé, individualitássá tesz. De nem kevésbé hangsúlyoztuk azt is, hogy a kultúra egyáltalán az összekötő kapocs szerepét is betölti az egyes népek között, s a különbségeken, sőt az ellentéteken felülemelkedve megteremtheti az összetartozás tudatát, megalapozhatja az európai azonosságtudatot. Nekünk, „visegrádiaknak” arra kell törekednünk, hogy Európában külön-külön és közép-európai közösségként is elismerést vívjunk ki, s a jövőben majd úgy tekintsenek ránk, mint a skandináv országokra vagy a Benelux államokra. Még egyszer föl hívnám a figyelmet arra, hogy egyedi értékeinken túl épp a mi közép-európai specifikumaink jelenthetik majd azt a hozadékot, amivel gazdagítani tudjuk az egységsülő földrészt.

– *Milyen régebbi tradíciókat és újabb keletű kulturális tevékenységeket említene meg a szlovák–magyar, a visegrádi és a közép-európai kulturális együttműködés jó példáiként, alapköveiként?*

– Mindenekelőtt szeretném leszögezni, hogy a szlovák–magyar kapcsolatokban a múltbéli konfliktusok, a történelmi gyökerű ellentétek dacára is számos pozitív elem mutatható ki, elismerésre méltó eredmények is szép számban vannak. A múltra visszapillantva azt láthatjuk, hogy a szlovák és a magyar liberálisok már a XIX. század második felében reményt jelentettek arra, hogy a két nép képviselői megtalálják a közös hangot és a békés együttéléshez vezető utat. A történelem végül másképp alakult, de jómagam leginkább ehhez az irányzathoz kötődöm, amely már akkor egyfajta szlovák–magyar kiegyezésre törekedett. A politikai természetű ellentétek árnyékában sem szabad elfelejteni, hogy a szlovák–magyar kulturális kapcsolatok terén rendkívül imponáló eredmények születtek, a szellemi élet képviselői nagyszerű munkát végeztek. Hadd utaljak itt csupán a műfordítások területére, arra, hogy olyan kiváló költők, mint Ján Smrek, Valentín Beniák, Emil Boleslav Lukáč vagy a nemrég elhunyt Vojtech Kondrót milyen sokat tettek a magyar költészet értékeinek megismertetéséért. A magyar irodalom alkotásainak legjava szlovákul is hozzáférhetővé vált, aminek a jelentőségét aligha lehet túlbecsülni – s emellett, természetesen, a kölcsönös megismerés egyéb eszközei is fontos szerepet töltek be. A jelennél és a könyvek világánál maradva feltétlenül szólnunk kell arról a szerteágazó és különösképpen hasznos tevékenységről, amelyet a kilencvenes évek elejétől a pozsonyi Kalligram Kiadó folytat annak érdekében, hogy a szlovákok és a magyarok közötti értékcsere intenzívebb legyen és új, immár közép-európai dimenziókra is kiterjedjen. Summa summarum: úgy gondolom, hogy

a szlovák–magyar kapcsolatok terén örököltünk egy szilárd fundamentumot, amelyre „csak” építeni kell.

– *Ön nemcsak a szlovák, de a cseh és a magyar irodalom szakértője, professzora is egyben. Kik azok az írók, akiket közös jegyeik, rokon vonásaik, azonos történelmi indíttatásuk okán egy közép-európai olvasókönyvben szerepeltetne?*

– Minden irodalom az egyediség és az eredetiség megtestesítője, ezért magától értetődő módon válik egy-egy nemzet kulturális identitásának lényeges alkotóelemévé. Mi több, a romantika kora óta az irodalom e kulturális azonosságtudat legmar-

kánsabb attribútumát jelenti. Koránsem véletlen, hogy épp a romantikus művészet képviselői, s főleg a költők váltak egyfajta nemzeti jelképpé – gondoljunk csak Petőfi Sándorra, Karel Hynek Máchára vagy Janko Králra. Differenciáltabb, a nézőpontok és ábrázolásmódok sokaságát eredményező fejlődés következett be az irodalom világában a huszadik században, amikor a nemzettel, a közép-európai és az európai identitással és az emberi léttel összefüggő kérdések sokasága olyan különböző karakterű írók műveiben kapott teret, mint Jaroslav Hašek, Franz Kafka, Jaroslav Seifert, Milo Urban, Ladislav Novomeský vagy – a jelenkoriakkal folytatva a sort – Milan Kundera, Rudolf Sloboda, Pavel Vilikovský, Mészöly Miklós, Nádas Péter, Esterházy Péter, Grendel Lajos, Ladislav Ballek és sokan mások. Számos tekintetben különböznek egymástól, de a közép-európaiság mindegyikükénél kimutatható. Szeretném egyébként megjegyezni, hogy bár az irodalom társadalmi presztízse csökkent, a kultúrában és a nemzeti identitástudatban továbbra is pótolhatatlan és nélkülözhetetlen.

– *Közös történelmünk egy forrongó időszakában ön volt a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság budapesti nagykövete. Mi jellemezte leginkább a haveli Csehszlovákia képviselőként Budapesten töltött éveket? Hogyan értékeli ezt az időszakot, az ide kötődő élményeket, tapasztalatokat?*

– Pátosz nélkül mondhatom, hogy sorsfordító, történelmi időköt élünk, s nekem megadatott, hogy épp akkor tölthettem be a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság magyarországi nagykövetének a tisztét. Egy olyan időszakban kellett teljesítenem a küldetésemet, amikor a világ s főleg Európa mélyreható, geopolitikai szempontból is nagyon izgalmas változásokon ment keresztül, Közép-Európa fogalma pedig új értelmet nyert, új tartalommal gazdagodott. A szovjet függőség béklyóiból kiszabadulva térségünk visszaváltozott azzá a Közép-Európává, amely úgy köti össze kontinensünk

keleti és nyugati térfelét, hogy szellemi, kulturális tekintetben vitathatatlanul ez utóbbihoz tartozik. Roppant érdekes és tanulságos volt tehát, hogy nagyköveti munkámat épp ebben az időszakban végezhettem. Természetesen olyan momentumok is voltak, amelyek nehezítették, bonyolultabbá tették a diplomáciai feladatok ellátását, hiszen a kilencvenes évek elején javában zajlott a bős-nagymarosi vízlépcső építése körüli vita, és a nemzetiségi kisebbségek kapcsán is nézeteltérések merültek fel a két ország között. Igencsak furcsa helyzetbe kerültem akkor, amikor Csehszlovákia széthullásának a folyamata visszafordíthatatlanná vált: mi tagadás, nem volt egyszerű egy megszűnőben lévő országot képviselni. Ez a situáció újszerű, kivételes tapasztalatot jelentett, amelyet egyénileg nem volt könnyű feldolgozni. Összegzésül annyit mondhatok, hogy nagyköveti ténykedésem időszaka mindvégig nagyon izgalmas volt számomra: kivételes élményként maradt meg bennem, hogy jelen lehettem – kissé patetikusán fogalmazva – a történelem alakításánál, s megtapasztalhattam, milyen lehetőségei vannak egy diplomatának, aki olyan viszonyok között törekszik két ország kapcsolatainak a javítására, amelyek nem mindig kedveznek e törekvésnek. Diplomáciai feladatvállalásom számos olyan tanulságot eredményezett, amelyet életem végéig hasznosítani tudok.

- *Milyen kulturális együttműködés várható térségünk országai között az uniós csatlakozást követő öt évben?*
- Nem hiszem, hogy ez az öt év más lesz, mint a következő tíz vagy húsz. Bizonyos, hogy ebben az időszakban mindannyiunknak nemzeti és kulturális identitásunk megőrzésén kell munkálkodnia, szem előtt tartva a szomszédainkkal és a távolabbi – de hozzánk sok szempontból közel álló – országokkal való együttműködés kívánalmait. Bízom abban, hogy a csatlakozás után épp a kultúra

lesz az a terület, melynek révén az egyes országok és nemzetek a legjellemzőbb, legérdekesebb képet nyújthatják majd önmagukról, feltárva sajátos, csak rájuk jellemző vonásaikat. Megtörténhet, hogy a jövőben a kultúra lesz az egyes nemzetek legfontosabb, legsajátabb tulajdona – bízatóbb, örömtelibb fejleményt talán nem is lehet elképzelni. ■

G. Kovács László fordítása

